

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВІ ШКОЛИ

ЛІТЕРАТУРА Й ІСТОРІЯ

2. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ

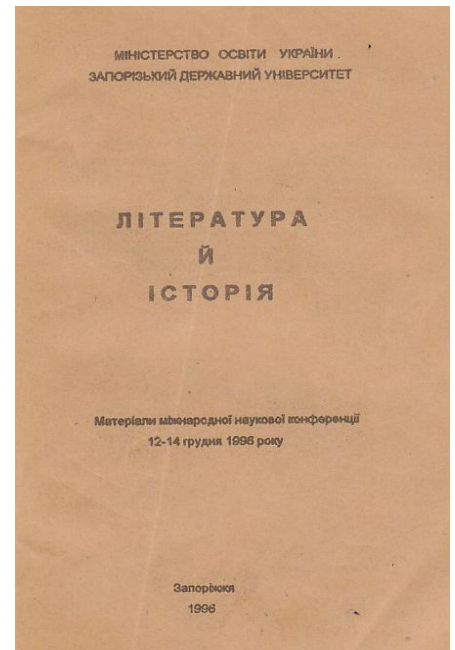
В умовах розбудови незалежності Української держави та духовного відродження українського народу закономірно зріс інтерес до подій минувшини, загострилася потреба в науковому переосмисленні історичного досвіду і його художньої інтерпретації.

Історична тема – своєрідний художній феномен у розвитку української літератури XIX–XX ст. Вона посіла важливе місце в творчості багатьох письменників і користувалася особливою популярністю серед романтиків і реалістів, натуралістів і модерністів, оскільки, навіть модифікуючись, не змінювала своїх основних завдань об'єднати будь-яку спільноту певним набором світотрактувальних, духовно-комунікативних, моральних, поведінкових норм.

Із 1993 року на кафедрі української літератури почала діяти під керівництвом Шевченка В. Ф. аспірантура, і науково-дослідна робота проводиться в руслі наукової школи «Література й історія». Осмислюючи феномен

історичної пам'яті в контексті сучасної світової культури та літератури, розглядаючи його як результат розвитку людства, дослідники-учасники школи мають достатньо підстав вважати, що аналізовані ними художні твори беруть дієву участь у процесах накопичення, зберігання, передачі буттєвої інформації та цивілізаційного досвіду сучасним і майбутнім поколінням. Література має унікальну можливість відтворювати настрої та інтегрувати свідомість соціуму, нації в світоглядні процеси людини, впливати на соціокультурний потенціал суспільства загалом.

Вже перші роки роботи наукової школи «Література та історія» – написання дисертацій, дипломних робіт – показали: щоб аспіранти і студенти оволоділи історіософськими й історико-літературними

Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Література й історія», 1996 р.

Програма Всеукраїнської наукової конференції «Література й історія», 2014 р.

Програма Всеукраїнської наукової конференції «Література й історія», 2014 р. з'являлися у статтях збірника «Вісник Запорізького університету. Серія : Філологічні науки» та наукових вісників інших вишів, оприлюднювалися на річних підсумкових наукових конференціях.

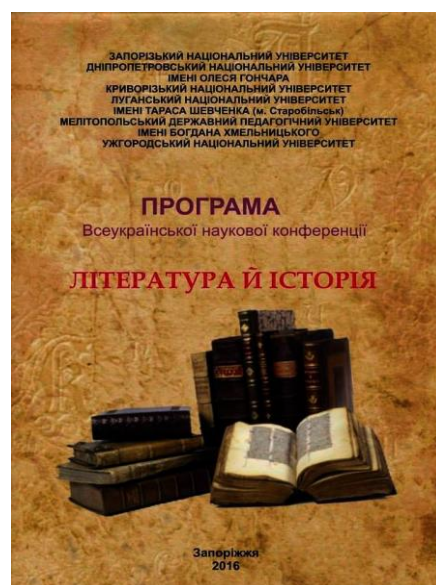
Із 1993 р. раз на два роки представники школи проводять у Запорізькому університеті спільно з іншими університетами (Дніпропетровським, Криворізьким, Луганським, Мелітопольським, Сумським, Ужгородським) Всеукраїнські наукові конференції «Література й історія».

знаннями й дослідницькими навичками, інформаційні й аналітичні, а також художні відомості повинні перестати бути «зовнішніми» для особистості, повинні пройти через особистісний діалог, саморефлексію.

Оперативні повідомлення про результати досліджень – наукового аналізу й художнього відображення та пізнання, про розмаїття їх засобів і прийомів

з'являлися у статтях збірника «Вісник

Запорізького

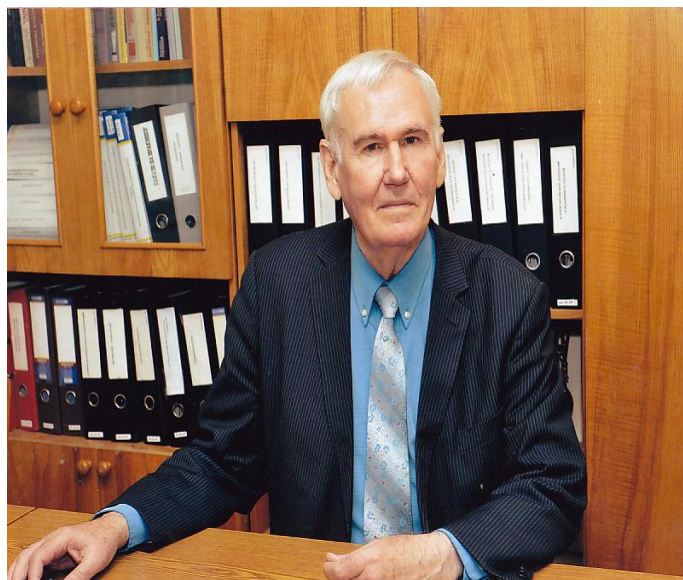

Програма Всеукраїнської наукової конференції «Література й історія», 2016 р.

3. КЕРІВНИК

Керівник наукової школи «Література й історія» – доктор філологічних наук, професор Шевченко Віталій Федорович.

Народився 7 жовтня 1937 р. у м. Бердянську в сім'ї вчителів. Закінчив факультет журналістики Київського національного (тоді –

державного) університету імені Тараса Шевченка. З 1970 по 1973 рр. навчався в аспірантурі цього вишу. Перед тим у відділах культури й освіти обласних газет «Радянська Волинь», «Запорізька правда», «Индустриальное Запорожье» мав серед журналістських турбот іще й свою,

Д. філол. наук, професор Шевченко В. Ф. улюблену: контакти з літераторами В. Лісняком, П. Ребром, М. Ласковим, А. Путінцевим. Редакційний кабінет відвідували поети-початківці, студенти педагогічного й машинобудівного інститутів М. Лиходід, О. Шостак, О. Мурач, П. Баулін, електрик «Запоріжсталі» О. Стешенко – готував їхні вірші та добірки до друку, впорядковував перші збірки поезій, публікував рецензії на них.

Новим періодом зближень журналістики й літератури, їхніх органічних зрощень стала праця з 1974 р. В. Ф. Шевченка в Запорізькому педінституті як редактора багатотиражної газети «Педагог» і старшого викладача кафедри української літератури. У 1982 – 1985 рр. завідував кафедрою української літератури Запорізького педінституту, в 1985 – 2003 рр. – Запорізького державного університету.

27 січня 1997 р. у Київському університеті імені Тараса Шевченка захистив докторську дисертацію «Українська історична поема ХІХ–початку ХХ ст. Концепція історизму, жанрова специфіка, шляхи розвитку». Має понад 100 публікацій у наукових збірниках, академічних

виданнях, зокрема в енциклопедії «Українське козацтво» (2002), у виданнях Всеукраїнських наукових шевченківських конференцій.

В. Шевченко – автор монографій «Українська історична поема (перша половина XIX ст.)» (1995), «Клич давній, клич живий» (1997), збірника вибраних літературознавчих студій і журналістичкознавчих праць «Клич істини» (2012).

Багато років був членом спеціалізованих вчених рад по захисту кандидатських і докторських дисертацій Запорізького національного і Класичного приватного університетів, входить до редколегій фахових видань «Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки», «Нова філологія», «Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації».

Підготував 20 кандидатів філологічних наук. Відмінник освіти України. Нагороджений Грамотою Верховної Ради України (2012).

4. ПРЕДСТАВНИКИ

Виконавці робіт наукової школи «Література й історія» Н. В. Горбач (завідувач кафедри української літератури ЗНУ), В. М. Ніколаєнко, О. А. Проценко (заступники декана філологічного факультету), О. О. Стадніченко (завідувач кафедри українознавства ЗНУ), В. П. Михайлюта (доцент Київського університету ім. Тараса Шевченка), К. О. Ганюкова-Козачук (доцент Київської академії адвокатури), М. М. Богданова (доцент Бердянського педагогічного університету), В. М. Разживін, Н. М. Ляшов (доценти Донбаського педуніверситету, м. Слов'янськ), В. О. Кравченко (професор ЗНУ), Л. О. Костецька, К. М. Пирогова, Г. О. Полякова, Н. Д. Санакоєва, Т. О. Іванець, О. А. Слижук, І. М. Бакаленко, Ю. Р. Курилова, О. М. Січкач (доценти ЗНУ), І. Д. Бабенко, Т. Ю. Верба (старші викладачі Запорізького електротехнічного коледжу), І. О. Закутна, В. Й. Шапіро (кандидати філологічних наук), Н. О. Крижанівська, Л. П. Король, Т. М. Колоколова, М. М. Черняєва (здобувачі), слухачі дисципліни спеціалізації «Література й історія» – щороку 10-12 магістрів – виявили, що у зв'язку з процесами національного відродження переживають піднесення історична проза, поезія, ліро-епос, драматургія останніх двох із половиною десятиліть.

Сприяють цьому піднесенню видані праці українських вчених, які донедавна перебували під забороною або в забутті: В. Антоновича, О. Апанович, М. Аркаса, Д. Багалія, М. Грушевського, Я. Дашкевича, Д. Дорошенка, М. Костомарова, І. Крип'якевича, В. Липинського, О. Оглобина, Н. Полонської-Василенко, Д. Яворницького та опубліковані матеріали про колишніх «ворогів», «буржуазних націоналістів» чи замовчуваних діячів: І. Мазепу, І. Виговського, П. Калнишевського, К. Розумовського, С. Бандеру, Р. Шухевича.

Відповідно письменники, враховуючи найновіші досягнення історіографії, істотно поширюють тематично-проблемний спектр, художньо інтерпретуючи події, моделюючи постаті, з яких тільки тепер знято ідеологічне табу.

Проблеми людини та історії, складні взаємини індивідуума і суспільства є сьогодні одними з найважливіших і, закономірно, центральних у багатьох творах літератури кінця XX – початку XXI ст. Якщо перед історичною наукою постала необхідність нової інтерпретації історичних подій і постатей, їхніх драматичних протиріч, то твори на історичні теми мають, за визначеннями науковців школи «Література й історія», своє специфічне завдання – формувати національну свідомість, розкривати й примножувати історичний духовний досвід людства, передавати моральні уроки сучасникам і майбутнім поколінням. Значний внесок у системний аналіз здобутків і втрат літератури здійснив колектив дослідників, про що йтиметься далі.

5. НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виконавці оперативних і триваліших досліджень встановлювали, що в історичних творах різних літературних родів, жанрів і жанрових різновидів українські письменники намагалися не тільки об'єктивно інтерпретувати минуле в емоційних картинах, дотримуватися історичної правди, а й формувати в читача чітку громадянську позицію, патріотизм, високу мораль, ненависть до покори, прислужництва. Хоч ця література й має давню традицію, широкий попит і заслужену шану, однак вона не уникла ідеологічного регламентування, політичного тиску.

Учасники Всеукраїнської наукової конференції "Література й історія" на о. Хортиця, 2012 р.

У художньому моделюванні таких періодів історії України, як Київська Русь, Хмельниччина, Руїна, ліквідація Запорозької Січі, закріпачення українців домінували міфологізація подій та фактів, кон'юктурність, тенденційність, щасливі розв'язки складних проблем.

Головні напрями досліджень:

- 1) з'ясування співвідношення наукової достовірності й художнього домислу та вимислу, особливості їх синтезу в історичних творах;
- 2) виявлення і сприйняття нового і водночас уважне ставлення до того, що вже має свою літературну долю;
- 3) висвітлення і критичне оцінювання новаторських підходів, прийомів у зображенні історичних подій і постатей;
- 4) окреслення жанрових і стильових особливостей художніх текстів;
- 5) здійснення інтертекстуального зіставлення творів.

Аналізуючи ступені теоретичного осмислення, вивчення й потрактувань історичних художніх творів, виконавці завдань напрямів

наукових досліджень звертають увагу як на вдалі досягнення попередників у невеликій кількості монографій, збірників, журнальних і газетних статей, так і на різнобій в існуючих дефініціях, їх неповноту і неточність, протиріччя в різних літературознавчих працях, словниках, енциклопедичних виданнях, на розрізненість інтерпретаційних підходів.

Сьогодні, коли постійно й цілеспрямовано

Учасники Всеукраїнської наукової конференції "Література й історія", 2016 р.

піднімається з небуття все забуте, заборонене й розстріляне в теорії та історії українського художнього слова, літературознавці – представники наукової школи «Література й історія» дбають не лише про зміну чи уточнення окремих положень і формулювань, а й про докорінний перелом самих своїх умонастроїв, концепцій наукового пізнання й аналізу.

6. ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ

Першим монографічним дослідженням жанрового синкретизму тетралогії про створення, ранній період історії Країни Руси, її розвиток, «золотий вік» і занепад – романів Раїси Іванченко «Гнів Перуна», «Золоті стремена», «Зрада, або Як стати володарем», «Отрута для княгині» стала дисертація В. М. Ніколаєнко.

Авторка зіставила історичні відомості й авторські версії образу князя Олега в романі «Зрада, або Як стати володарем», охарактеризувала інтерпретацію проблеми «людина і влада» в романах «Отрута для княгині», «Золоті стремена», в яких Р. Іванченко створила оригінальну модель образу княгині Ольги – жінки, матері, володарки, християнки, показуючи не лише її досягнення, а й помилки; висвітлила особливості художнього дослідження в романі «Гнів Перуна» життєвого шляху Нестора не лише як літописця та історика, а передусім як філософа, українського інтелектуала на тлі епохи, з урахуванням задуму й процесу його втілення в «Повісті временних літ».

Досить унікальне явище в українській історичній романістиці – трилогію Д. Міщенка «Синьоока Тивер», «Лихі літа ойкумени», «Розплата», що відображає ранній період вітчизняної історії (VI – VII ст. н. е.), досліджено в дисертації І. В. Домалеги.

Аналіз історичних творів переконливо доводить, що почесне місце в літературі посіла тема козаччини. Системно розглядаючи історичну поезію, К. М. Пирогова в дисертації «Художня інтерпретація образу козацтва в українській поезії другої половини XIX – початку XX ст.» (2010) визначила специфіку моделювання концептів козацтва та їх складників у тканині текстів П. Куліша, С. Руданського, С. Воробкевича, Б. Грінченка, І. Манжури, М. Старицького, Ю. Федьковича, І. Франка, Я. Щоголева та ін., їхню поліфункціональність, зіставила з творами російської та польської літератур, визначила типологічні аспекти, виражальні засоби, образні мікросистеми. Актуальність дисертації

Т. О. Сагайдак-Іванець «Художня інтерпретація козацтва в українських історичних романах першої половини ХХ ст.» (2008) полягала у потребі переоцінки творів, у необхідності впровадження в активний літературознавчий обіг тих романів, які через ідеологічні причини не розглядалися, зокрема «Мазепа» Б. Лепкого, «Козаки в Московії» Ю. Липи, «Великий гетьман» Ф. Дудка, «День гніву» Ю. Косача, «Жовті Води» М. Голубця тощо.

У дисертації «Художня рецепція міфу про козацтво в українських історичних романах 50–60-х рр. ХХ ст.» (2014) Л. В. Даниленко простежила освоєння історії в літературному процесі цього періоду як спосіб творення і функціонування антинаціонального (радянського) міфу в творах «Хмельницький» Івана Ле, «Переяславська рада» Н. Рибак, «Побратався сокіл» М. Сиротюка, «Бране Поле» Р. Чумака та міфу національно консолідуючого в романах «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» О. Ільченка, «Гомоніла Україна» П. Панча, «Гайдамаки» Ю. Мушкетика, «Мальви» Р. Іваничука, «Гетьман Кирило Розумовський» М. Лазорського тощо. Дисертація Н. М. Ляшова «Етнонаціональні парадигми історичних романів 80-х років ХХ ст. про козацтво» (2013) допомагає включитися в процес переосмислення художньої інтерпретації етноментальності як сукупності особливостей світовідчуття, моральних норм, цінностей, орієнтацій у романах «Я, Богдан» П. Загребельного, «Журавлиний крик» Р. Іваничука, «Полин чорний, мак гіркий» Г. Колісника, «Мартин Пушкар» і «Максим Кривоніс» В. Кулаковського, «Яса» Ю. Мушкетика, «Балада про вершника на білому коні» М. Івасюка тощо.

Вивчення жанрової специфіки історичних художніх творів, їхніх класифікаційних аспектів, особливостей інтеграції та диференціації внутріжанрових змін, виявлення їх складної динаміки зводилися українськими літературознавцями в основному до характеристик історичних романів. Науковці школи «Література й історія» зробили значний внесок у розширення досліджень жанрового діапазону творів. К. О. Ганюкова-Козачук уперше створила підсумкову систему в

дисертації «Еволюція історичної повісті в українській літературі XIX – початку XX ст.» (2003), проаналізувавши 39 творів 18 авторів.

В. М. Разживін у дисертації «Жанрово-стильові особливості української історичної повісті 20-30-х років XX» (2008) визначив основні напрями художнього руху 40 повістей 20 авторів, типологію жанрових різновидів як аналізованих раніше, так і малодосліджених творів репресованих чи заборонених письменників. Традиційні та новаторські індивідуально-авторські й типологічні ознаки творів визначила І. О. Закутна в дисертації «Жанрово-стильова еволюція українського роману у віршах XX ст.» (2016), обравши об'єктом дослідження твори «Тарас Трясило» В. Сосюри, «Скелька» І. Багряного, «Маруся Чурай» та «Берестечко» Л. Костенко, «Слов'янський острів» та « Чисте поле» Л. Горлача. Розвинули й поглибили різноаспектне вивчення жанрово-стильових особливостей української історичної малої прози XX ст. і жанрових різновидів та поетики історичного оповідання XIX – початку XX ст., історичних сучасних притч у своїх дисертаціях М. М. Богданова, І. Д. Бабенко, Г. О. Полякова.

Високих оцінок, широкого розголосу й частих цитувань набули дисертації О. А. Проценко «Еволюція українського історичного роману 90-х років XX ст.» (2001), в якій виявлено своєрідність шляхів і засобів художнього втілення фактів історії України в понад 20 творах у контексті літературного процесу, і Н. В. Горбач «Історична проза Юрія Мушкетика», в якій взірцево осмислено й проаналізовано неординарний і складний художній доробок письменника (повісті «Семен Палій», «Смерть Сократа», «Суд над Сенекою», «Жовтий цвіт кульбаби», романи «Гайдамаки», «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат», «Прийдімо, вклонімося...», «Погоня»).

7. НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

Наукова школа «Література й історія» підтримує широкі зв'язки:

1) З Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка Національної Академії Наук України. На засіданнях Бюро наукової ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (голова – член-кореспондент НАН України М. М. Сулима) схвалюються теми кандидатських дисертацій. І аспіранти, і доценти кафедри української літератури ЗНУ систематично користуються послугами працівників архіву Інституту. Основні положення та результати досліджень вони викладають у статтях на сторінках науково-теоретичного журналу «Слово і час». Академік В. Г. Дончик був науковим консультантом докторської дисертації В. Ф. Шевченка.

2) Із Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка. Представники школи систематично виступають із доповідями на міжнародних наукових конференціях «Історична ретроспектива в українській літературі» Інституту філології цього вишу. Керівник школи В. Ф. Шевченко захищав у його спеціалізованій вченій раді докторську дисертацію, її опонували професори Л. С. Дем'янівська, Ю. І. Ковалів. Офіційними опонентами на захистах дисертацій О. А. Проценко, К. О. Ганюкової, В. М. Разживіна, Н. М. Ляшова були професори цього університету А. Б. Гуляк, М. К. Наєнко, доцент М. М. Конончук.

3) Із Дніпропетровським національним університетом імені Олеся Гончара. Представники школи – регулярні доповідачі на Всеукраїнських наукових конференціях «Актуальні проблеми літературознавства» і «Таїни художнього тексту» й автори статей в однойменних збірниках. Професори Н. І. Заверталюк, К. П. Фролова, завкафедри української літератури Н. П. Олійник, доценти В. П. Біляцька, Л. М. Ромас опонували кандидатські дисертації К. О. Ганюкової, Т. О. Сагайдак, І. О. Закутної, В. М. Ніколаєнко, М. А. Томченко.

4) Із Криворізьким державним педагогічним університетом. Кожні два роки представники школи виступають із доповідями на

Всеукраїнських наукових конференціях «Література. Фольклор. Проблеми поетики» і друкують статті у збірниках.

5) Із Південноукраїнським державним педагогічним університетом імені К. Д. Ушинського (м. Одеса). Науковці школи «Література й історія» були доповідачами на Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях «Українська література в контексті світової літератури». В. Ф. Шевченко керував секцією «Проблеми історико-типологічного дослідження художніх творів».

6) Із Таврійським національним університетом імені В. І. Вернадського (до 2014 р.), систематично виступаючи з доповідями на Міжвузівських науково-теоретичних конференціях «Розвиток жанрів в українській літературі». Наприклад, 27-29 листопада 2008 р. оприлюднено результати в доповідях:

Шевченко В. Ф. Діалектична єдність жанрового розвитку історичної поеми ХІХ – початку ХХ ст. і творчої індивідуальності письменника;

Ніколаєнко В. М. Кольоропростір історико-філософських поем Івана Франка;

Пирогова К. М. Імагологічне спрямування історичної поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст.;

Іванець Т. О. Формозмістовий синтез історіософського роману Богдана Лепкого «Мазепа»;

Закутна І. О. Новаторські жанрові ознаки історичних романів у віршах другої половини ХХ ст.;

Полякова Г. О. Притчевість в історичній прозі Валерія Шевчука;

Проценко О. А. Історична достовірність і художній домисел та вимисел у драмах І. Кочерги.

7) Із Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка. Завідувач кафедри теорії літератури і компаративістики О. А. Галич залучив до роботи над докторськими дисертаціями доцентів ЗНУ О. А. Проценко й О. О. Стадніченко.

8) З Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума» («Відродження») (м. Дніпропетровськ), виступаючи на науково-

практичних конференціях «Міжнаціональні відносини і тоталітаризм через призму історії Голокосту» (2010, 2012, 2014, 2016 рр.) і подаючи статті в науковий журнал «Проблеми історії Голокосту».

Однією з форм наукових зв'язків є рецензування літературознавчих праць викладачів інших університетів про історичні художні твори та їх рецепцію.

Доктор філологічних наук, професор В. Ф. Шевченко названий як рецензент у монографіях доктора філол. наук, професора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Т. Ю. Черкашиної «Мемуарно-автобіографічна проза XX століття : українська візія» (2014), доцента Сумського державного педуніверситету імені А. С. Макаренка О. Р. Єременко «Художнє обличчя минулого в сучасній історичній романістиці» (2012).

Керівник наукової школи регулярно консультиється з провідними історіографами України Р. Іванченко, Ю. Мициком, В. Смолієм, В. Сергійчуком, із професорами-істориками ЗНУ Ф. Г. Турченком, С. Р. Ляхом.